

Emergentnosť literárnej metafory

Jana Kuzmíková*, Marcel Kvassay**, Peter Krammer**, Mária Kénesy Túnyiová***

*Ústav slovenskej literatúry SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, jana.kuzmikova@gmail.com

**Ústav informatiky SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, {marcel.kvassay, peter.krammer}@savba.sk

*** Ústav experimentálnej psychológie SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, maria.tuniova@savba.sk

Abstrakt

Vo všeobecnosti sa v kognitívnej literárnej vede a lingvistiky uznáva, že metafory chápeme najmä na základe nových, emergentných významov, ktoré nie sú prítomné alebo sú len podružné v konceptoch topiku či vehikula, keď tie registrujeme ako samostatné jednotky (pojmy). Stávajú sa však význačnými pri interpretácii celku metafory. Náš predvýskum predstavuje originálne výsledky v tom, že u respondentov sme zisťovali aj ich racionálne a zážitkové osobné charakteristiky, aby sme preskúmali, či jestvujú rozdiely pri vnímaní literárnej metafory a produkcií jej emergentných črt medzi viac racionálnymi a viac zážitkovými respondentmi.

1 K teórii konceptuálnej a literárnej metafory

Kognitívna lingvistika a empirická literárna veda operujú okrem iných východísk aj s predpokladom, že telesná skúsenosť, obrazotvornosť a metaforické procesy zakladajú paradigmu celého ľudského spracúvania informácií a myslenia (napr. Lakoff, 1987). Z kognitívnych mechanizmov, ukotvených v senzomotorickej skúsenosti a neurálnych štruktúrach, sa za fundamentálnu považuje konceptuálna metafora (tamže). Vďaka nej dokážeme mapovať rozličné domény alebo koncepty. Napríklad konceptuálna metafora "život je cesta" sa uplatňuje vo frázach "často sa v živote pošmykol" alebo "život bez smeru".

Zložitejšie než konceptuálne metafory sa na prvý pohľad javia literárne, poetické metafory, ale aj ony sú do značnej miery osnované na skúsenostne ukotvených mapovaniach, resp. konceptuálnych metaforách (Kuzmíková, 2018). Interpretácie metafor však môžu byť významovo veľmi pestré. Preto je náležitá otázka, či napriek všeobecnosti metaforických mapovaní, ktorými disponuje bežná myseľ, jestvujú u ľudí okrem individuálnych rozdielov (background knowledge, diskurzívny rámec a pod.) také

dispozície, ktoré by podmieňovali odlišnú prácu s metaforou.

Hypotéza: Pri vnímaní literárnej metafory a produkcií jej emergentných črt jestvujú rozdiely medzi viac racionálnymi a viac zážitkovými recipientmi.

2 Predvýskum

2.1 Metóda

Pri overovaní uvedenej hypotézy sme sa inšpirovali výskumom Akiru Utsumiho (2005), no treba zdôrazniť, že Utsumi na rozdiel od nás pracuje s celistvou vzorkou respondentov. My sme respondentov rozdelili prostredníctvom dotazníka Rational-Experiential Inventory-40 (REI, Pacini a Epstein, 1999) na dve skupiny: viac racionálnych a viac zážitkových.

2.2 Účastníci

Zostavili sme vzorku 57 dospelých účastníkov tak, aby pokrývala širšie spektrum čo sa týka veku, zamestnania (študenti, doktorandi i zamestnaní v rôznych povolaniach) aj pohlavia (muži i ženy). Niektorým z nich boli otázky metafory známejšie (študenti literatúry, učitelia slovenčiny), iným nie (informatiči, technici, prírodovedci, manažéri a pod.).

2.3 Materiál a postup

Použili sme dva typy dotazníkov. V prvom dotazníku (D1) 29 účastníkov pridelovalo najmenej po 2 významy pre oba pojmy/výrazy, ktoré v druhom dotazníku (D2) vystupovali ako topik, resp. vehikulum v kompletnej metafore. V D2 riešila skupina 28 účastníkov tie isté úlohy v opačnom prevedení. Číže *separátne pojmy* z D1 "cesta" a "neubehnúť niekomu" sa v D2 vyskytli v metafore "Cesta sa pod ním ohýba, ale jemu neubehne". D1 obsahoval metaforu "Ľudia sa spájajú pospolu v čiru tekutinu". V druhej, metaforickej úlohe účastníci opäť priradzovali topikom ("cesta", "ľudia") a vehikulom ("neubehnúť niekomu", "čira tekutina") najmenej po dva významy, ktoré v nich tieto výrazy vyvolali v rámci *zadanej metafory*. Okrem toho v každej úlohe respondenti pridelili svojim zaznamenaným významom aj ohodnotenie/tokeny od 1 (málo typický) po 3 (extrémne typický). Na konci každého dotazníka vyplnili účastníci aj dotazník REI.

Vyhodnotili sme dotazníky REI a podľa toho rozdelili respondentov na dve skupiny - viac racionálni a viac zážitkoví. V rámci týchto skupín sme osobitne pre D1 aj D2 zistili počet významov vo všetkých úlohách, vzájomné prieniky medzi D1 a D2 a zvyšný počet emergentných významov, teda takých, ktoré sa vyskytli len v metaforickej úlohe, čiže neboli uvedené ako významy separátnych pojmov/výrazov.

3 Výsledky

3.1 Štatistické testovanie

Pre overenie vplyvu racionality a zážitkovosti osôb na vnímanie a pochopenie metafor sme použili Pearsonov Chí-kvadrát test, ktorý umožňuje testovať mieru štatistickej nezávislosti zvolených atribútov na danej množine vzoriek. Prvým atribútom bola prevažujúca racionálnosť alebo zážitkovosť respondentov, druhým rozdelenie početností významov topiku a vehikula v rámci kategórií *emergentné* a *ostatné*. Výsledky testu sme hodnotili na hladine významnosti $\alpha = 0,05$ (5%). Našou nulovou hypotézou H_0 bolo, že toto rozdelenie početností nezávisí od prevažujúcej racionálnosti alebo zážitkovosti respondentov, alternatívnou hypotézou H_1 , že závisí. Počet významov sme merali dvoma spôsobmi: na úrovni typov a tokenov. V prvom prípade sa každý význam počítal iba raz bez ohľadu na to, koľko ľudí ho uviedlo, v druhom toľkokrát, koľko ľudí ho uviedlo. Oba typy početnosti (typy aj tokeny) sú zachytené v Tab. 1.

Respondenti (R/Z):	Typy		Tokeny	
	R	Z	R	Z
Emergentné významy:	55	58	70	70
Ostatné významy:	87	56	153	85

Tab. 1: Početnosti významov topiku a vehikula na úrovni typov a tokenov pre viac racionálnych (R) a viac zážitkových (Z) respondentov.

3.2 Interpretácia

Pre rozdelenie početností na úrovni typov nám Chí-kvadrát test dal p-hodnotu tesne nad 5% (0,0517), čiže nulovú hypotézu H_0 sme nezamietli. Inými slovami, na danej úrovni štatistickej významnosti ešte nedokážeme pre danú vzorku respondentov spoľahlivo detegovať závislosť rozdelenia početností emergentných a ostatných významov od toho, či sú respondenti viac racionálni alebo zážitkoví. Pre početnosti na úrovni tokenov však Chí-kvadrát test vrátil p-hodnotu pod 1% (0,0064), čiže tu je rozdiel pri produkcii emergentných významov zreteľný.

Môžeme teda predbežne konštatovať, že napriek pomerne malej vzorke účastníkov sa nám v tomto ohľade podarilo na úrovni tokenov štatisticky vierohodne rozlíšiť viac racionálnych od viac zážitkových účastníkov.

4 Diskusia a záver

Je na diskusiu, či literárne metafory, ktoré sme vybrali z románu F. Švantnera *Život bez konca*, nemali byť uvedené v literárnom kontexte. My sme použili jednovetné metafory bez kontextu, lebo nám nešlo o "správnosť" interpretácie metafory, ktorú presnejšie naznačuje práve kontext. Zaujímala nás emergentnosť metafory a na jej zisťovanie je prijateľná už koherentnosť interpretácie, bez ohľadu na jej "správnosť". Pokiaľ ide o výsledky emergentnosti, naše zistenia zodpovedajú zisteniam A. Utsumiho (2005), ale s dodatkom, že Utsumiho metódu sme posunuli najmä tým, že sme účastníkov rozdelili na viac racionálnych a viac zážitkových. Vďaka tomu sme zistili isté náznaky odlišností medzi skupinami, čo môže mať dosah na objektivnosť získavaných dát v experimentoch s metaforou.

Pod'akovanie

Tento príspevok vznikol s podporou grantovej agentúry Vega v rámci projektu 2/0045/18 Emócie v literatúre: kognitívnovedný pohľad. Zodp. riešiteľka Jana Kuzmíková.

Literatúra

- Kuzmíková, J. (2018). Metaphor in Theory and Research. *World Literature Studies*, 10(3): 30-46.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. University of Chicago Press, 1. vyd.
- Pacini, R. a Epstein, S. (1999). The Relation of Rational and Experiential Information Processing Styles to Personality, Basic Beliefs, and the Ratio-Bias Phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology* 76(6): 972-987.
- Utsumi, A. (2005) The Role of Feature Emergence in Metaphor Appreciation. *Metaphor and Symbol*, 20(3), 151-172.